

budoucnosti. Nikdy ještě necítil jsem to tak vroucně a jasně jako nedávno nad starým Homérem.

Díky mu za to, díky i jeho dobrému českému překladateli.

Čtème tedy Homéra, ale čtème jej jako duchové vpravdě svobodní, a ne jako otroci.

Čtème jej svobodně, se vši svobodou, již dobyli nám naši otcové a dědové a již jsme se dotvořili sami svou tvorbou vlastní — i s tou, již se teprve chceme a musíme dotvořit.

Se svobodou v zraku i v srdci. Jen jí prosvětíme a rozšíříme, co je v něm temného a úzkého, a obrátíme to ve svůj prospěch.

Dne 21. ledna bylo tomu šedesát let, co zemřela Božena Němcová. V novinách objevily se příležitostné články, vzpomínkové i oslavné, které se snaží vyvolati tuto spanilou bytost, již bylo souzeno, aby za cenu velikého osobního utrpení se stala dobrou vílou rodící se krásné prózy české. Ale kdo má kult Němcové, kdo miluje tuto rozkošnou fabulistku, v níž prostoupila se tak důvěrně láska ke skutečnosti s touhou a snem, sáhne ovšem rád po hlubších a obširnějších dílech kritických, která o ní máme. Jest to na prvním místě monografie V. Tillova v Zlatorohu, jistě dobré číslo této jinak velmi strakaté sbírky a snad nejlepší naše biografie: tak jsou tu vyrovnány dokumentární badavost s uměleckým názorem, duch poznání a zvědavosti s jemností ruky i taktem srdce. Tillovy knihy vyšlo r. 1920 třetí, změněné vydání. O socialismu Němcové rozepsal se nedávno ve svém Akordu mladý filosofický essayista R. I. Malý a ukázal jej jako poslední klenbu laskavé, široké, vlídné a radostné harmonie lidsky básnické, neochuzující o nic ani život ani osobnost lidskou, a v jiné stati téže knihy Dvě babičky srovnal obširně českou babičku Němcové s ruskou babičkou Gorkého, aby vytěžil až do dna její národní symboliku a charakteristiku. A současně vyšla i jiná knížka, dotýkající se jejího života nejintimnějšího, erotického, K románu Božena Němcová a Jan Helcelet od Josefa Lelka, od něhož máme již několik příspěvků k historii rodinného života naší básnířky.

Knížka Lelkova není nic velce objevitelského. Věděli jsme my

30 všichni, kdož jsme se o tyto věci starali, že Jan Helcelet byl velikou láskou — láskou, pravím, a ne vášní, ani přelétavým rozmarem — Boženy Němcové; věděli jsme, že milenci sešli se 24. dubna v Brně a 20. září 1851 na Horách u České Třebové a že tato druhá setkaná byla utrpením ubohého dobrého mudrce a básníka Matouše Klácela, neboť byl tu bezděky svědkem vášnivých erotických výlevů i styků Helcelet a Němcové, k níž cítil hlubokou, blouznivě zbožňující náklonnost. „Večer odcházel,“ píše Tille, „smuten a rozrušen do své dřevěné komůrky; probděl nešťasten celou noc a ráno byly oči jeho pláčem zardělé.“ Komické jest přitom, že *sám* byl bezděčným režisérem scén, které jej tak mučily: *sám* přiměl Helcelet k tomu, že zůstal na Horách den a noc, ačkoliv chtěl původně po několika hodinách odjetí dále na Moravu...

Nuže, co přináší nového knížka Lelkova? Zjišťuje, že tato noc lásky na Horách nebyla *první* v životě Němcové a Helceletově, nýbrž *druhá*: předcházela jí noc z 24. na 25. dubna t. r. na Mniši hoře u Brna. Až posud domnívala se literární historie, že *tehdy* nedošlo ještě k důvěrnostem mezi básnířkou a Helceletem; pan Lelek opravuje nyní: *již tehdy došlo*. A opravuje to na základě pramenů, tedy zcela autenticky a mimo každou pochybu nebo námitku; na základě dvou nových dopisů Helceletových, které mu odevzdala těsně před svou smrtí dcera veliké zvěčnělé Dora, jež je do té chvíle pečlivě tajila a které tedy nyní po prvé jsou zveřejněny. Kolem těchto dvou dopisů — pravím výslovně: kolem — a z několika jiných již známých sepředl p. Lelek svou knížku ne netaktně a ne neobratně, ale také bez zvláštního umění kulturního a literárního dušezpytu. Nedávno čtl jsem velikou kritickou podobiznu George Sandové od významného badatele francouzského, který si učinil přímo životním úkolem studium „romantické nemoci“ ve všech jejích fázích a ve všech jejích zvětvěních; v George Sandové s velikou pronikavostí kritického zoru nalézá a vynáší na povrch skoro všechny romantické bludy a pověry, od víry v lidovou privilegovanost a nevinnost až k utopím erotického komunismu a volné lásky.

V našem případě šlo o něco obdobného, o „bratrstvo“, které zakládá „naivní neobratný snilek“, jak jej charakterizuje dobře Tille, někdejší mnich Klácel, horlivý čtenář a propagátor myšlenek Saint-Simonových, Fourierových a Cabetových. „Bratřimi“ a „sestrami“ jsou vedle Klácela a Němcové i prostá hezká husička moravská Veronika Vrbíková a dva výbojní a v jádře duše, jak můžeme nyní s dobrým právem říci, hrubí, ano suroví muži, dva profesori a typičtí filistři přitom, že chtěli býti „freigeisty“: Hanuš a Helcelet. To byli dva ženatí šosáci, dva otcové rodiny, kteří si patrně rádi v neděli zapytlačili a měli pro to dokonce své libomudrecké theorie. Tyto dvě mužské štiky pokládaly patrně „bratrstvo“ za rybník poněkud kalný, v němž chtěly tím úspěšněji lovit, a Němcová měla býti jejich kořistí. „Hanušovi měli bídu, dluhy,“ píše Tille, „stonala jim dceruška, Laura (žena Hanušova) byla starostmi zmořena, ale Hanuš zachoval si svoji živost a drsný humor. Žertoval s Němcovou, hádávali se vesele, ale Němcová brzy zpozorovala, že *počiná býti nervosní a vykládá si jinak kamarádkou důvěrnost, o níž snil Klácel pro své bratrstvo*.“ Tento Hanuš když nedošel svého, pronásleduje pak Němcovou nejsurovějšími pomluvami a urážkami, jichž jest právě jen schopna ne uražená mužská, nýbrž chlapská a samčí ješitnost.

A nyní představte si, že by se materiál k této kapitole ze života Němcové dostal do rukou Seillièrovi. Co by z něho dovedl udělat! Jaký typický komickotragický akt, plný průzorů do hustého lesa lidské duše! Naivní ilusivnost romantických staromládeneckých snivců neznačících život, jako byl Klácel, vedle utrpení silného srdce zmučeného touhou po sympatii všelidské, po sbratření všeho živého, i žízni veliké lásky, kterou strádá celý život Božena Němcová; a proti tomu cynický, samecky bezohledný egoism dvou „freigeistů“ a přitom otrlých šosáků, kteří mají v ústech ideje a ideály, ale jejichž oči žhnou přitom faunským leskem a vyhlédají první příležitost, dopočítávají se jí vši svou zchytralostí a připravují ji, aby mohli dojít svého...

A jaká látka i ke komedii, nebýt zde trpící duše, která musí

32 konec konců zaplatiti zábavu dvou „freigeistů“ v bačkorách.

Zejména první dopis Helceletův, který otiskuje p. Lelek, jest četba pro bohy. Cirátným slohem krasořečnickým vykládá tu svou rádobyrevoluční a přitom zbabělostí přímo smrdící theorii volné lásky někdo, kdo je sama ztělesněná samčí ješitnost. Slátal si jakousi anticko-renesanční metodu požitku, načichl také mladoněmeckými teoriemi volného kultu těla a tělesnosti a to všecko přednáší s neomylně tupou rozšafností venkovského doktora, který ve svém lektvaru vidí panaceu pro všecko zlo na světě. A zatím za vším tím není nic než samčí ješitnost okresního krasavce, který si zakládá na tom, že není žádnou ženou „unešen“ nebo „stržen“, a bázeň o pohodlí za teplou pecí, ne-li strach před žárlivou ženou! A zatím není za tím nic než bohobojný šosák, který zneužívá cizích myšlenek na omluvu pro své nedělní lovecké podniky v cizím revíru! Rozbořil by svou amorální „filosofii“ celý svět, nebýt — ach, nastojte, ouvej! — *hospodářských* vazeb a konvencí, které jsou ztělesněny v rodině! *Hospodářských*, prosím! To je ovšem strašná života lidského tragika! „Poměry pohlavní,“ píše náš okresní Don Juan podšitý mráкотinským Tartuffem, „jsouť jedna z nejněsnadnějších stránek sociální svobody. Ten krásný a smělý entusiasmus, plný ale zároveň sebezapomenutí, ano sebevdání, s nímž ve přírodě nové se plodívá, není sám v sobě něco podlého, buďsi u „jelenů“, buďsi u člověků. Bohové olympičtí tak rádi ním zahořivali. Jen hmotné nesnáze občanské skutečnosti a sociální harmonie vůbec kážou jednotlivcům uzdu rozumovou si uložiti, kterou olympický bůh nepotřebuje; věrnost pohlavní jest proto instinkt ekonomický, pečující o existenci a vychování dítek, a to tím více, čím méně o ně dbá obec zřízená...“ „Bohové mohou zamilovati, kde co krásného shlednou, než smrtelník, byť sebevíce i bohem býti si troufal, uvázne někdy tak neb onak v nevděčném loži manželském, z něhož mu vzrůstá uzel gordický, jehož jen tragickou katastrofou možná přetrhati a přetínati.“

Ano Zeus olympický ve valašských papučích, Tartuffe se stylem Trissotina. Ano, po stylu jej poznáte. Píše jako básníci

notář nebo apatykář a myslí, jak píše. Filosofie lásky a fysiologie manželství viděná a hlavně citěná po smerďakovsku.

Přečteš-li a promyslíš-li si tento list Helceletův, nemůže tě ani na vteřinu udiviti, co pak přišlo: hrubost a surovost srdce, kdy „při sklenici“, jak píše charakteristicky náš olympský bůh v noční čepici, „si náležitě protřibili“ Němcovou oba velevázení počestníci, dva konstruktivné, ekonomické a státotvorné elementy. Hanuš a Helcelet, recte: jeden vítězný a druhý odmítnutý, a proto žárlivě mstivý „hřebec arabský“, abychom užili přírodopisně exotického slovníku Helceletova. A při tom všem vrací se ti jen stále na mysl slovo Šafaříkovo o Praze jako o „největším a pravém slovanském Kocúrkově“. Byla a zůstala jím dodnes. Maloměstská i pod svým zdánlivě velkoměstským formátem.

Neboť: neklammež se. Helceletovština nezmezela u nás, žije dál v různých proměnách a obměnách. Helcelet jest a zůstane typus českého šosáka, který by si rád hrál na revolucionáře ve věcech morálních, uměleckých, sociálních, ale přitom má na nohou dřevanky nebo bačkory, nebo sláma mu leze z bot. Odtud tolik ubožáckých hrubostí, tolik nakysle přihlouplých vtipů, které se dnes na příklad rojí proti revolucionismu nebo mladé poesii a mladému umění ať v lžiaristokratických revuích, ať v konservativních a v reakčních novinách červenobílých nebo zelených. Český lžirevolucionář prožívá svou kocovinu: už už to „chtěl všecko rozsekat“ a rozběhnout se „za sluncem“, když vtom klopýtl — zaplať pánbůh, že ještě včas — o své „ekonomické konvence“, mluveno po helceletovsku, nebo po pravdě: o své přirozeně hloupé dřeváky nebo bačkory. A kocovina českého lžirevolucionáře jeví se jako všecky kocoviny na světě: škytavkou nejbědnějšího a nejslintavějšího lžihumoru. Tento lžihumoristický lžirevolucionář, šosák a sprosták ducha i srdce a z božího dopuštění český vlastenec, jest opravdu autochthonní produkt: nejsevrklejší, nejvrásčitější a přitom nahnílý plod této krásné plodné země. Masaryk pověděl před válkou, že na český stát, až ho budeme mít, jezdili by se dívat černoši z Afriky. Nuže:

ne-li český stát, alespoň český lžirevolucionář jest česká specialita, která je objekt hodný zájmu širšího, než je pouze domácí...

Pan Lelek uzavřel svou knížku o erotickém vztahu velké básničky větou: „Román Boženy Němcové s Janem Helceletem je nám dnes úplně jasný, *hrdinkou* v něm však byla jen Němcová.“

Ne: tohoto závěru nepodpisuji. Němcová byla v něm ne hrdinkou, nýbrž jen *ženou*. A to také úplně stačí: ženou v plném celém krásném smyslu slova. Ale Helcelet nebyl muž, nýbrž jen — chlap. To je snad tvrdé slovo, ale žel úplně spravedlivé.

Mysle právě na její poměr ke Klácelovu „bratrstvu“ a na všecko, co s tím souvisí, napsal jsem ve své studii o Němcové v Duši a díle: „Jejím orgánem básnickým bylo srdce v užším smyslu, než bývá u jiných tvůrců slovesných. *Toť srdce mělo své malé bludy, omyly, pošetilsti a trudy jako každé srdce lidské*; ale mělo i svůj velký enthusiasm, velkou víru, velkou touhu, hoře i vášeň a nade vše svou velkou lásku.“

To není ani omluva, ani odpuštění: jen vysvětlení. Vysvětlení pro české současné Helcelety. Omluvy ani odpuštění nemá potřebí básník jejího rázu a její hodnoty.

Ale aby *chlapství* ve všech formách literárních i sociálních, novinářských i politických bylo mezi námi o příštím stém výročí jejího úmrtí co nejméně a *mužství* — což mně jest souznačné s *rylířstvím* — co nejvíce, to jsme dlužni jejímu světlému stínu.

Dne 4. února dovršil významný literární historik a kritik dánský Jiří Brandes osmdesát let; a noviny nejen dánské, nýbrž i evropské vzpomínají nebo vzpomněly jistě toho dne jako data v kulturním kalendáři. Neboť Brandes dovedl vyjítí — podobně jako druh jeho mládí předčasně zemřelý Jacobsen — z lokality dánské a včleniti se ve světovou literaturu. Může býti pochyba o hloubce jeho ducha a pronikavosti jeho myšlenky historické a kritické, nemůže býti pochyb o tom, že představuje určitý typus dobrého Evropana, mluveno po nietzschovsku.

Z domácí perspektivy dánské jeví se ovšem typus ten jinak než s hlediska pevniny evropské; ale že jest v jeho osobnosti mnoho synthetického a symbolického, neupřem mu nikdo. V domovině Brandesově jest cítěn jeho typus dnes jako konservativně aristokratický; a není náhodné, že jeden z nejlepších románů severských zachytil jej jako představitele kultury estetické a za protichůdce dal mu dobyvatele světa, práce a podnikání průmyslového. Nám v devadesátých letech jeví se po výtce jako *libre-penseur*, jako nepřítel metafysiky v literární historii, jako žák Sainte-Beuvův a Tainův, jako někdo, kdo způsoby myšlení a usuzování získané v relativismu přírodopisném a přírodovědném přenáší do dějin literárních: psal je jako přírodopis jedné větve lidského ducha. A ani toto pojetí není nesprávné: Brandes jest v prvním období své tvorby opravdu někdo, kdo pohoršoval domácí dánský dogmatism, ať protestantský, ať estetický, svým relativismem a positivismem: někdo, kdo ne-